

Mosný, Peter: Podkarpatská Rus. Nerealizovaná autonómia.

Slovak Academic Press, Bratislava, 2001, 216 str., ISBN 80-85665-43-3.

Ladislav Vojáček*

Postavení Podkarpatské Rusi v Československé republice jemuž se již dlouhou dobu věnuje přední slovenský právní historik působící na Právnické fakultě UPJŠ v Košicích doc. JUDr. Peter Mosný, zapadá do kontextu řešení dvou obecnějších a pro první ČSR pr-

vořadých problémů – národnostní otázky a vnitřního učlenění státu.

Soužití osob různých národností v jednom státě má v sobě zakódovanou dlouhou řadu latentních problémů, které vyplývají například už jen z toho, že lidé mají

---

* Doc. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

jinou historickou zkušeností nebo že mluví jiným jazykem, a které se – vzhledem k okolnostem více či méně zřetelně a důrazně, ale vždy nějak – projeví i navenek. Řešení menšinové otázky proto patří k nejobtížnějším úkolům vnitřní politiky každého státu, v němž relevantní národnostní menšiny žijí. Pro československé orgány v meziválečném období představovalo obzvláště tvrdý oříšek. Problémy s jeho rozlousknutím totiž v československých podmínkách umocňovaly některé nepříznivé faktory. Kritickými momenty byly zejména početnost československých občanů jiné než „československé“ – tedy fakticky jiné než české a slovenské – národnosti a napjaté vztahy Československa se sousedními státy, v nichž měly národy, k nimž se hlásili příslušníci nejpočetnějších československým menšin, dominující postavení. Je také nepřehlédnutelnou skutečností, že na národnostní problém v mnohonárodnostních státech působí jako katalyzátor ekonomické potíže a že ruku v ruce se zhoršováním ekonomické situace obyvatelstva, jak k němu ve třicátých letech v Československu došlo, se vyostřila politická situace včetně vztahů mezi národy a národnostmi. Propletenec zájmů, který ovlivňoval právní úpravu postavení menšin, působení jejich politických reprezentantů i ústředních a místních orgánů československého státu a v neposlední řadě faktické postavení jejich řadových příslušníků a ostatních obyvatel pohraničí, proto přitahuje pozornost odborně vybavených badatelů i laiků a vede je k návratům k tomuto tématu, hledání nových pohledů a odkrývání dosud neznámých souvislostí.

Národnostní složení obyvatelstva ovlivňuje i uvažování o vnitřním uclenění státu. Řešení otázky, zda a nakolik se má promítnout do organizace územní správy či zda překročí meze pouhé správní autonomie a povede k vytvoření celků s jistou (a jak velkou) suverenitou, pak zpravidla výrazně působí na vnitropolitickou situaci a často vytváří řadu tenzí a konfliktů.

Relativně krátká epizoda, v níž patřilo k Československu území Podkarpatské Rusi, dlouho nepoutala větší pozornost českých a slovenských badatelů, které zřejmě odrazoval zejména problém s tím, jak při nedostatku relevantních informací a v dané politické atmosféře interpretovat odčlenění tohoto území od republiky. Pokud se jí historická věda zabývala, soustředila se na okolnosti připojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. Právní historici zdůrazňovali také diskrepanci jejího faktického a právního postavení. Vedle toho však vždy zůstala předmětem nostalgického vzpomínání pamětníků a od devadesátých let se stala i předmětem různých politických spekulací. Z tohoto pohledu, tedy z hlediska aktuálnosti zkoumání otázky postavení Podkarpatské Rusi v Československu, je recenzovaná práce velmi vítaným počinem.

Doc. Peter Mosný rozdělil svou práci do čtyř kapitol a opatřil ji kratičkým vstupem (Budúcnosť cez priezor minulosti) a podobně stručnými závěrečnými poznámkami (Vychádzajúc z histórie ... a čo ďalej?). Systematika práce na první pohled ukazuje na široký

rámec, do něž stěžejní problematiku postavení Podkarpatské Rusi a jejich obyvatel zasadil. V první kapitole (Prvá svetová vojna a menšinový problém) se autor postupně zabýval systémem mezinárodních menšinových smluv, československými mezinárodněprávními závazky vůči menšinám a garancemi dodržování práv národnostních menšin. K tomu je třeba dodat, že představitelé velmocí, které projektovaly poválečnou Evropu, si uvědomovali, že početné a koncentrované národnostní menšiny, jejichž vznik byl nezbytným důsledkem státoprávního rozčlenění národnostně promíšené střední Evropy, jsou brizantním materiálem. Proto se snažili – v mezích možností (tj. stále s vědomím svých dalších zájmů) upřímně – vytvořit mezinárodně platné normy menšinového práva, které by odrazily standard, zabezpečující na jedné straně státní integritu a na straně druhé bránící diskriminaci občanů z důvodu příslušnosti k národnostní menšině. Druhou kapitolu (Menšinová ochrana v právním poriadku Československa) autor věnoval výkladům o všeobecné ochraně menšin, jazykovému právu a postavení menšin ve školství a kultuře. Výstižně v ní popsal právní úpravu ochrany menšin, jak ji obsahovala ustanovení československé ústavy, a poměřil ji ustanoveními malé saint-germainské smlouvy. Oprávněně velkou pozornost, danou jak významem subjektivních práv spojených s používáním mateřského jazyka, tak četností příslušných československých norem, věnoval problematice jazykového práva.

Přímo k problému Podkarpatské Rusi autor přešel ve třetí kapitole (Právne postavenie územia Podkarpatskej Rusi). V náznaku tu připomenul osudy tohoto území v historii, podrobněji se věnoval různým koncepcím jeho vývoje, které vznikly v průběhu první světové války, kdy se otevřel prostor i pro velmi odvážné projekty, ještě nedávno předtím patřící jen do říše utopických snů, a popsal i samotný akt včlenění Podkarpatské Rusi do Československa. Kriticky charakterizoval právní povahu Generálního statutu z roku 1919 a analyzoval jeho obsah. Zhodnotil také ustanovení ústavy z roku 1920, předpokládající (v duchu malé saint-germainské smlouvy, ale s odchylkami od jejího znění) zavedení autonomie Podkarpatské Rusi, a jejich prakticky nulovou realizaci. Velmi detailně popsal právní akty, které se dotýkaly organizace správy tohoto území v následujících letech, tj. především novelizaci Generálního statutu obsaženou ve vládním nařízení č. 356/1920 Sb. a předpisy částečně uzpůsobující recipovanou místní a územní správu změněným poměrům. Podobně charakterizoval i správní organizaci po zavedení zákona o organizaci politické správy z roku 1927, který jen potvrdil, že ústavní ustanovení o autonomii Podkarpatské Rusi zůstanou nenaplněna. V závěru této kapitoly autor podal plastický obraz faktického vývoje i právní úpravy postavení Podkarpatské Rusi po Mnichovu. Poslední kapitola práce (Názorová konfrontácia o povojnovej platforme podkarpatoruského územia v štátnom zväzku Československa)

je vyjádřena poválečnému osudu Podkarpatské Rusi. Autor se v ní nejdříve soustředil na střetávání různých koncepcí, formulovaných jednotlivými složkami protifašistického odboje, a podrobně rozebral zejména koncepci Slovenské národní rady. V posledních dvou oddílech této kapitoly sledoval proces směřující k odčlenění Podkarpatské Rusi od Československa, k jehož plnému objasnění však podle mého názoru přispěje až uvolnění sovětských archívních materiálů. Osobně se domnívám, že v autorových výkladech poněkud zanikl významný moment předurčující kroky E. Beneše, totiž rozlišení dvou rovin jeho postupu: na jedné straně úsilí o obnovení republiky v předmnichovských hranicích a na straně druhé samotný problém odstoupení Podkarpatské Rusi. Na margo odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu bych chtěl podotknout, že v úvahách o něm sice nemůžeme nevidět využití situace sovětskými činiteli, řadu manipulací, nerespektování předchozích dohod a podobné jevy, ale nepochybně musíme dát za pravdu jednomu z předních prvorepublikových právníků K. Kadlecovi, který označil Podkarpatskou Rus za depozitum, které bude Československo muset, až nastane vhodná chvíle, vydat. Otázka pro mne proto nestojí tak, zda měla být Podkarpatská

Rus součástí Československa či nikoliv, ale zda právě v roce 1945 nastal správný okamžik, aby se navrátila do lůna rodné země.

Na závěr jen stručnou poznámku k použitým pramenům. Peter Mosný se opřel o archívní materiály (pražské archívy: AMZV, SÚA, AÚV KSČ) a řadu monografií a studií. Při šíři starších zpracování některých dílčích problémů, jimž se věnoval, by nebylo spravedlivé vytýkat mu, že tu či onu práci opomenul. Přesto si myslím, že minimálně dvě nepoužité stojí za připomenutí – sborník Česko-slovenská historická ročenka 97 (Materiály z konference Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1939, MU, Brno 1997) s řadou zajímavých příspěvků a názvem poněkud zašifrovaná, v hodnoceních překonaná, ale faktografií zřejmě nejbohatší práce o připojení Podkarpatské Rusi k ČSR, vzešlá před lety z pera Ivana Krempe (Za internacionálnu jednotu revolučného hnutia v Československu. Bratislava 1975).

Peter Mosný napsal zajímavou, inspirující a také občas k polemice provokující studii, která rozšířila a obohatila nepříliš široké spektrum právnických prací, věnovaných problematice Podkarpatské Rusi. Její vydání je proto třeba více přivítat.